‘కల్లోల కథాచిత్రాలు’ పుస్తకానికి చివరి మాట

-కె. బాలగోపాల్

“పిల్లలు తల్లిదండ్రులను ప్రేమిస్తూ పెరుగుతారు. ఎదిగే క్రమంలో వాళ్ళ తప్పొప్పుల్ని ఎంచుతారు. చాలా అరుదుగా మాత్రమే క్షమిస్తారు” అని ఆస్కార్ వైల్డ్ అంటాడు.

మనిషికి బాల్యం ఉన్నట్టే మనిషి ఆలోచనలకు కూడా బాల్యం ఉంటుంది. ఆ బాల్యంలో నమ్మే సత్యాలుంటాయి. ఎదిగే క్రమంలో ఆ నమ్మకాలలో ఎంత సత్యం ఉందో అర్థం చేసుకుంటాం. వాటిని క్షమించగలిగితే అదృష్టవంతులమే.

ఈ సంకలనంలోని వ్యాసాలు నేను ఒకప్పుడు రాసినవి. రాజ్యహింస గురించి, అణచివేత గురించి, వాటికి సంబంధించిన సంస్కృతి గురించి, వాటిని ప్రతిఘటించే ప్రజా చైతన్యాన్ని గురించి, మానవతా విలువల గురించి రాసినవి. వాటిని ఈ రోజు ఒక సంకలనంగా అచ్చు వేయడం వల్ల ప్రయోజనం ఉంటుందని ప్రచురణకర్తల అభిప్రాయం. అదేమో గానీ వాటి వెనుక నున్న తాత్త్వికవైఖరి గురించి నేను ఈ రోజు ఏమనుకుంటున్నానో రెండు ముక్కలలో చెప్పకపోతే నష్టం జరుగుతుందని మాత్రం అనుకుంటున్నాను. ఈ వ్యాసాలలోని ఆదర్శాలతోనూ విలువలతోను నాకు ఈ రోజు కూడ పేచీ లేదు (బహుశా ఎప్పటికీ ఉండదు). అందువల్ల నేను వాటిని ‘డిసోన్’ చేసుకోవడం లేదు. కానీ వాటిలోని తాత్త్విక దృక్పథంతో నేనీ రోజు సంతృప్తి చెందడం లేదు.

ఈ తాత్త్విక వైఖరి మార్క్సిస్టు సంప్రదాయానికి చెందినది. దానిని ‘మార్క్సిజం’ అనే బదులు ‘మార్క్సిస్టు సంప్రదాయానికి చెందినది’ అనడానికి ఒక కారణం ఉంది. మార్క్సిజం అనేది మార్క్స్ ఆలోచనలతో ప్రేరణ చెందిన వివిధ వామపక్ష తత్వవేత్తలు చేసిన ఆలోచనల సంగ్రహం. వారిలో కౌట్స్కీ, లెనిన్, గ్రామ్‌సీ, లక్సంబర్గ్‌ల వంటి కమ్యూనిస్టు నాయకులున్నారు; లూకాచ్, అల్తూజర్‌ల వలె కమ్యూనిస్టు పార్టీలో ఉంటూ ప్రధానంగా సాంస్కృతిక తాత్త్విక రంగాలలో కృషి చేసిన వారున్నారు; ఏ కమ్యూనిస్టు పార్టీలోను ఎన్నడూ సభ్యులు కాకుండా (లేదా కమ్యూనిస్టుపార్టీలో ఇమడలేక బయటకు పోయి) సిద్ధాంత రంగంలో కృషి చేసిన వాళ్ళున్నారు. ఈ సంప్రదాయంలో ఒక స్రవంతి మార్క్సిజం-లెనినిజం. మన దగ్గర మార్క్సిజం పేరు మీద చాలా మంది నమ్ముతున్న అభిప్రాయాలు ఈ స్రవంతికి చెందినవే. అందులో కూడ భిన్న వ్యాఖ్యానాలకు కొంత తావు ఉంది. అయినప్పటికీ మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో భాగంగానే మార్క్సిజం లెనినిజం అనే దానికి ఒక ఖచ్చితమైన స్వరూపం ఉంది. ఈ పుస్తకంలోని వ్యాసాలు ఆ తాత్త్విక స్రవంతికి చెందినవి. ఆ సంప్రదాయంలోనే వీటితో విభేదించేవాళ్ళు, యివే విషయాలను యింతకంటే భిన్నంగా వ్యాఖ్యానించేవాళ్లు ఉంటారనేది వేరే సంగతి.

మార్క్సిజం-లెనినిజం అనే సిద్ధాంత ధోరణితో సంతృప్తి చెందడం లేదంటే అర్థం

మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలోని వేరే ఏదైనా వ్యాఖ్యానాన్ని దీని కంటే సంతృప్తికరమైనదిగా భావించగలమనా? అది కూడ పూర్తిగా వాస్తవం కాదనుకుంటున్నాను.

బోల్షవిక్‌లు సోవియట్ రష్యాలో రాజ్యాధికారాన్ని నెలకొల్పిన తరువాత వారి ఆలోచనలే అసలైన మార్క్సిజం అనే అభిప్రాయం నెలకొనింది. అంతకు ముందు 'ఇదే అసలైన మార్క్సిజం' అని ఒకే ఒక అభిప్రాయాన్ని మార్క్స్ అనుయాయులందరికీ ప్రమాణంగా చలామణీ చేసే సత్తా ఎవరికీ లేదు. నిజానికి ఏది అసలయిన మార్క్సిజం అనే ప్రశ్నను అటుంచి ఒక వామపక్షవాది తన అభిప్రాయాలను మార్క్సిజం అని పిలుచుకోకపోతే అసలు వామపక్షవాదిగా గుర్తింపు పొందకుండా పోయే పరిస్థితి అంతకుముందు లేదు. మార్క్స్ అప్పటికింకా ప్రవక్త కాడు. ఆయనదే ప్రామాణిక సోషలిస్టు సిద్ధాంతం కాదు. మార్క్సిజం అనేదే ఏకైక శాస్త్రీయ సోషలిస్టు సిద్ధాంతమనీ, దానితో విభేదించడం (వామపక్ష దృక్పథంలో భాగంగానే విభేదించినా) పెటీ బూర్జువా ఆదర్శవాదమనీ, అంతిమ పరిశీలనలో ప్రజాద్రోహమనీ, మార్క్సిజం అంటే బోల్షవిక్ పార్టీ సిద్ధాంత దృక్పథమేననీ (దీనికే కాలక్రమంలో మార్క్సిజం-లెనినిజం అనే పేరు వచ్చింది) భావించడం, దీనితో విభేదించే వాళ్లను కార్మిక ద్రోహులని అనడం బోల్షవిక్‌ల విజయం తర్వాతే మొదలయింది. ఒక సమాజంలో అధికారం ఎవరి చేతిలో ఉంటుందో వాళ్ల అభిప్రాయాలే అక్కడ సత్యంగా చలామణీ అవుతాయని వేరొక సందర్భంలో (వర్గ సమాజాలలో భావజాలాన్ని గురించి మాట్లాడుతూ) మార్క్స్ చెప్పింది మార్క్సిజం విషయంలోనూ సత్యమయింది.

అయితే ఈ మార్క్సిస్టు లెనినిస్టు సంప్రదాయంతో అసంతృప్తి చెందిన మార్క్సిస్టులు ప్రత్యామ్నాయ వ్యాఖ్యానాలలో తమ ప్రశ్నలకు జవాబులు వెతుక్కోవడం జరుగుతూనే ఉంది. స్థూలంగా చెప్పాలంటే మార్క్సిజంలో రెండు ప్రధాన సంప్రదాయాలు ఉన్నాయి. రెండింటికీ ఆధారం మార్క్స్ రచనల్లోనే ఉంది. ఒకటి - ఉత్పత్తి వ్యవస్థ అనే వస్తుగత (objective) విషయాన్ని మార్క్స్ చారిత్రక సిద్ధాంతానికి ప్రాతిపదికగా భావిస్తుంది. పునాది -ఉపరితలం, పదార్థం-చైతన్యం, ఆచరణ-సిద్ధాంతం మొదలైన ద్వయాలకు ఈ కోవకు చెందిన సిద్ధాంత వ్యాఖ్యలలో ప్రముఖస్థానం ఉంది. వాటిలో ఒకటి నిర్ణయించేది మరొకటి నిర్ణయించబడేది, ఒకటి మౌలికమైనది, మరొకటి దానికి అనుబంధమైనది, ఒకటి కార్యం మరొకటి కారణం అని ఈ మార్క్సిస్టు సంప్రదాయం వ్యాఖ్యానిస్తుంది. మార్క్సిజం లెనినిజం పేరుతో కమ్యూనిస్టు పార్టీలు నమ్మే మార్క్సిజం ఈ సంప్రదాయంలో భాగమే. దీనిని భౌతికవాద (materialist) మార్క్సిజం అని

పిలుస్తున్నారు. ఇది కౌట్స్కీ, ప్లెఖనోవ్‌లతో మొదలై (ఎంగెల్స్ కూడ దీనిలో భాగమని చాలామంది అభిప్రాయం) బోల్షవిక్‌ల ద్వారా ప్రధాన మార్క్సిస్టు సంప్రదాయమై కూర్చుంది. ఈ భౌతికవాద మార్క్సిజాన్ని సామాజిక పరిశోధనకు, ఆచరణకు అన్వయించేటప్పుడు అనేక తాత్విక సమస్యలు ఎదురవుతాయి. ఆ సమస్యల మూలాలలో ముఖ్యమైనది పైన పేర్కొన్న (పునాది-ఉపరితలం వగైరా) ద్వయాల మధ్య మార్క్సిజం ప్రతిపాదించే కార్యాకారణ తదితర సంబంధాలు. సంప్రదాయక మార్క్సిజం లెనినిజంలో ఈ సమస్యలకు సంతృప్తికరమైన పరిష్కారం లేదు. భౌతికవాద మార్క్సిస్టు స్రవంతిలో భాగంగానే ఈ సమస్యలను పరిష్కరించడానికి ఫ్రెంచి మార్క్సిస్టు తత్వవేత్త అల్తూజర్ ప్రయత్నించాడు. వాటిని ఆయన సంతృప్తికరంగా పరిష్కరించాడని అనలేము. కాని భౌతికవాద మార్క్సిస్టు స్రవంతిలోనే ఉంటూ 'ఉపరితల రంగాన్ని', ఆ రంగంలో జరిగే కృషిని సృజనాత్మకంగా అర్థం చేసుకోవడానికి ఆయన ఆలోచనలు కొంతమేరకు ఉపయోగపడతాయి.

రెండవ మార్క్సిస్టు సంప్రదాయం మానవ ఆచరణను మార్క్స్ ఆలోచనలకు కేంద్రంగా భావిస్తుంది. మార్క్స్ చారిత్రక సిద్ధాంతానికి ఉత్పత్తి వ్యవస్థ అనే వస్తుగత విషయం ప్రాతిపదిక కాదనీ, ఏక సమయంలో వస్తుగతం, వ్యక్తిగతం (objective and subjective) అయిన ఉత్పత్తిదాయకమైన మానవ ఆచరణ ప్రాతిపదిక అనీ ఈ రెండవ కోవకు చెందిన వ్యాఖ్యాతలు నమ్ముతారు. వీరు పునాది-ఉపరితలం, ఆచరణ-సిద్ధాంతం, పదార్థం-చైతన్యం అనే ద్వయాలను, వాటి మధ్య నున్న కార్యకారణ సంబంధాలను ప్రతిపాదించడంలో గల తాత్విక సమస్యలను తప్పించుకోగలుగుతారు. వీరిలో చాలామంది ఆ వర్గీకరణనే తిరస్కరిస్తారు. గ్రామ్‌సీ, ఎరిక్ ఫ్రాం వంటి ఫ్రాంక్‌ఫర్ట్ స్కూల్ మార్క్సిస్టులు, చిన్ననాటి జార్జి లూకాచ్, రేమాండ్ విలియమ్స్ మొదలైనవారు ఈ సంప్రదాయానికి చెందినవారు. దీనిని మానవతావాద (humanist) మార్క్సిజం అని పిలుస్తున్నారు. అయితే భౌతికవాద మార్క్సిజం ఎదుర్కొనే ఇబ్బందికరమైన (కార్యకారణ సంబంధాలకూ, నిర్ణాయకతకూ సంబంధించిన) తాత్విక సమస్యలను ఈ మానవతావాద మార్క్సిస్టు సంప్రదాయం తప్పించుకోగలుగుతుంది కానీ, భౌతికవాద మార్క్సిజం వస్తుగత వ్యవస్థకు ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడం వల్ల ఒక మూలకు నెట్టి వేయగల ఒక ముఖ్యమైన ప్రశ్నను మానవతావాద మార్క్సిజం ముఖాముఖీ ఎదుర్కొనక తప్పదు. మనిషి ఎవరు, మానవత స్వభావం ఏమిటి అనేది ఈ ప్రశ్న. మనిషి ఆచరణకు చారిత్రక సిద్ధాంతంలో కేంద్రస్థానం యిచ్చే దృక్పథం ఈ ప్రశ్నను తప్పించుకోజాలదు. దానికి

సంతృప్తికరమైన సమాధానం యిప్పటి వరకు లేదు. అంతవరకు భౌతికవాద మార్క్సిజం గెలుస్తుందని (సిద్ధాంత రంగంలో నయినా, ఆచరణలో నయినా) నమ్మలేం.

అయినప్పటికీ కమ్యూనిస్టు పార్టీలు అసలయిన మార్క్సిజంగా భావించే మార్క్సిజం-లెనినిజంతో అసంతృప్తి చెందిన వాళ్లు అటు భౌతికవాద మార్క్సిస్టు స్రవంతికి చెందిన అల్తూజర్ వంటి సిద్ధాంతకర్తల ఆలోచనల్లోను ఇటు మానవతావాద మార్క్సిజం యిచ్చే వివరణలలోను కొంత తృప్తి పొందగలరు. కొన్ని సంతృప్తికరమైన సమాధానాలు పొందగలరు. అయితే నా దృష్టిలో ఈ సిద్ధాంతాలేవీ పూర్తి సమాధానం ఈయలేవు.

'నా దృష్టిలో' అనడానికి ఒక కారణం ఉంది. ఏ సిద్ధాంతమూ అన్ని ప్రశ్నలకూ సమగ్రమైన సమాధానం యివ్వదు. ప్రతి సిద్ధాంతమూ కొన్ని ప్రశ్నలకు సంతృప్తికరంగా సమాధానం చెపుతుంది. కొన్నిటికి అసంతృప్తికరంగా చెపుతుంది. కొన్నిటికి అసలే చెప్పదు. మనం ఒక సిద్ధాంతాన్ని నమ్ముతున్నామంటే- లేదా ఒక సిద్ధాంతంతో సంతృప్తి చెందుతున్నామంటే- అర్థం అది సంతృప్తికరంగా జవాబు చెప్పలేని ప్రశ్నలు ఏమంత ముఖ్యమైనవి కావని లేదా వాటికి జవాబు చెప్పలేకపోవడం ఏమంత నష్టకరం కాదని నమ్ముతున్నామని. ఈ అర్థంలో ఎవరయినా నిజాయితీగానే మార్క్సిజం-లెనినిజం అని పిలవబడే మార్క్సిస్టు సంప్రదాయాన్ని విశ్వసించవచ్చు. ఆ సంప్రదాయాన్ని కొంతవరకు మెరుగుపరిచి యింకొంత సంతృప్తికరమైన సమాధానాలు చెప్పే అల్తూజర్ వివరణనుగాని, అందుకు భిన్నమైన మానవతావాద మార్క్సిస్టు సంప్రదాయాన్ని గాని విశ్వసించవచ్చు. (అయితే మార్క్సిజం సంతృప్తికరంగా సమాధానం చెప్పలేని విషయాల ఉనికినే గుర్తించడానికి నిరాకరించేవాళ్లు. అది సంతృప్తికరంగా జవాబు చెప్పలేని ప్రశ్నలు ముఖ్యమైనవేనని లోలోపల అనుకొంటూ కూడ పైకి నిబద్ధత ప్రకటించే వాళ్లు - దానిని క్రమశిక్షణగా అర్థం చేసుకోవడం వల్ల కావచ్చు, వ్యక్తిగత ప్రయోజనాల కోసం కావచ్చు కూడ ఉన్నారు. అటువంటి 'నిబద్ధత'ను గౌరవించడం కష్టం).

గడచిన చరిత్రనూ సమాజాన్నీ అర్థం చేసుకోవడం, వర్తమాన పరిస్థితులను విమర్శించడం, భవిష్యత్తుకు కావలసిన కార్యాచరణను రూపొందించడం అనే మూడు కర్తవ్యాలు మార్క్సిస్టుల కార్యరంగంలో ఎప్పుడూ ఉన్నాయి. మార్క్సిజాన్ని ఏ విధంగా అర్థం చేసుకున్నా ఈ మూడు కర్తవ్యాలకు అది అందివ్వగల సిద్ధాంత భూమిక అసంతృప్తికరమైనదే.

ఉత్పత్తి వ్యవస్థే సామాజిక జీవితంలోని అన్ని విషయాలకూ పునాది, ప్రాతిపదిక,

నిర్ణాయక శక్తి అనే సూత్రాన్ని నిర్దిష్ట చారిత్రక పరిశీలనకు అన్వయించినప్పుడు శేషప్రశ్నలు చాలా ఉండిపోతాయి. ఆ నిర్ణాయకత 'అంతిమ పరిశీలనలోనే' (in the final analysis) అని ఎంగెల్స్ కాలం నుండి మార్క్సిస్టులు అంటూనే ఉన్నారు. దానికి నిర్దిష్టమైన అర్థమేదో ఇవ్వకపోతే అది తప్పించుకోవడానికి ఉపయోగపడే సాధనం మాత్రమే అవుతుంది. దానికి నిర్దిష్టమైన అర్థం ఇవ్వడానికి ప్రయత్నంచేసిన అల్తూజర్ చివరికి ఆ 'అంతిమఘడియ ఎప్పటికీ రాదు' (the final instance never comes) అని ప్రకటించి ఊరుకున్నాడు. అప్పుడేం చేయవచ్చునంటే ఉత్పత్తి వ్యవస్థనూ దానిలో కాలానుగుణంగా వచ్చే మార్పులనూ విశ్లేషించి, దాని ఆర్థికేతర పర్యవసానాలను వీలయిన మేరకు వ్యాఖ్యానించి ఊరుకోవచ్చు. అల్తూజర్ ప్రయత్నాన్ని అనుసరించి నిర్ణాయకత ఒకవైపు నుండే ఉండదనీ ఒకమేరకు అన్నివైపుల నుండీ ఉండగలదనీ అర్థం చేసుకొని చరిత్రను మరికొంత అర్థం చేసుకోవచ్చు. లేదా మానవతావాద మార్క్సిస్టులలాగ పునాది-ఉపరితలం అనే వర్గీకరణనే విడిచిపెట్టి ఉత్పత్తి దాయకమైన మానవ ఆరచణనూ అది తీసుకున్న రూపాలనూ ఎదుర్కొన్న సంఘర్షణలనూ చారిత్రకంగా విశ్లేషించి, దానిని ఆశ్రయించి ఇతర జీవిత రంగాలలో వచ్చిన మార్పులను వీలయిన మేరకు వ్యాఖ్యానించుకోవచ్చు. దీనితో ఎంత అర్థమైతే అంతే మార్క్సిజం చెప్పగల చరిత్ర అని సంతృప్తి చెందవచ్చు. దీనితో అర్థం కాని విషయాలు ఏమంత ముఖ్యమైనవి కావని భావించేవాళ్లకు ఇబ్బంది ఉండదు. కానీ సంతృప్తి చెందలేని వాళ్ల అసంతృప్తికి వర్గమూలాలు అంటగట్టడంలో అర్థం లేదు.

సాహిత్యం, సంస్కృతి మొదలైన రంగాలను విశ్లేషించేటపుడు ఈ ఇబ్బంది చాలా బలంగా ఎదురవుతుంది. పునాది - ఉపరితలం అనే సంప్రదాయక మార్క్సిస్టు వర్గీకరణలో పునాది మాత్రమే ఏ సిద్ధాంత సమస్యలూ లేకుండా మానవ ఆచరణకు వేదిక కాగలుగుతుంది. ఉపరితలమనేది పునాది చేత నిర్ణయించబడే (అంతిమ పరిశీలనలోనే కావొచ్చు) విషయాల కలయిక. అందులో క్రియాశీలకమైన ఆచరణకు చోటు కల్పించడం సులభం కాదు. ఒకవేళ చోటు ఉన్నా అది పునాదిచేత నిర్ణయించబడిన చోటు కావాలి. అయితే సంకల్ప పూర్వకమైన క్రియాశీలక మానవ ఆచరణ మరొక బాహ్య విషయం చేత నిర్ణయించబడుతుంది అనడంలో తాత్విక సమస్యలున్నాయి. సాహిత్యం, సంస్కృతి మానవ ఆచరణ రూపాలు. కేవలం చైతన్యరూపాలు కావు. సాహిత్య సాంస్కృతిక ఆచరణలోని (active) సృజనశీలాన్నీ, అది పునాది చేత నిర్ణయించబడుతుందనే (passive) భావననూ సమన్వయపరచడం

కష్టం. మార్క్సిజం-లెనినిజం సాహిత్యాన్నీ సంస్కృతినీ చైతన్యరూపాలుగా భావిస్తుంది కాబట్టి ఈ ఇబ్బందిని గ్రహించదు. వాటిని ఆచరణ రూపాలుగా భావించే మార్క్సిస్టులు దానిని గుర్తించక తప్పదు. దానిని అధిగమించడానికి పునాది-ఉపరితలం అనే వర్గీకరరణనే తిరస్కరించి ఉత్పత్తిదాయకమైన మానవ ఆచరణను ప్రాతిపదిక చేసుకొన్న మానవతావాద మార్క్సిస్టు సంప్రదాయాన్ని ఆశ్రయించడం తప్పనిసరి అని రేమాండ్ విలియమ్స్ వంటివారు భావించారు. 'భావజాలం' అనే వస్తుగత విషయం సాహిత్య విశ్లేషణకు పెద్దగా ఉపయోగపడదనీ, సాహిత్యానికి ఉండే క్రియాశీలక సృజనాత్మకతను దృష్టిలో పెట్టుకున్నప్పుడు 'భావజాలం' (ideology) అనే నిశ్చలమైన (దాని అర్థం అందులో మార్పు ఉండనే ఉండదని కాదు) భావన కంటే గ్రామ్సీ చెప్పిన నిత్యచలనశీలి అయిన ఆధిపత్య ఆచరణ (hegemonic practice) అనే భావన ఎక్కువగా ఉపయోగపడుతుందనీ విలియమ్స్ భావిస్తాడు. సాహిత్య సృజన కూడా ఒక ఉత్పత్తేనని సూత్రీకరిస్తాడు. ఈ రకంగా సాహిత్యానికి సముచితస్థానం కల్పించే ప్రయత్నం చేస్తాడు. అయితే విలియమ్స్ ఆచరణను ప్రధానంగా వర్గ ఆచరణగా భావించి ఇతర రూపాల ఆచరణను దానికి అనుబంధంగా సాగే కృషిగా అర్థం చేసుకోవడం వల్ల అతని విశ్లేషణ పూర్తి సంతృప్తినివ్వదు. అయినప్పటికీ అది మార్క్సిస్టు-లెనినిస్టు సాహిత్య సిద్ధాంతాల కంటే మెరుగైన అవగాహననే యిస్తుంది.

సాహిత్యం ఒక ఆలోచనాత్మకమైన క్రియ. సాహిత్యం విషయంలో వచ్చే సమస్య అన్నిరకాల ఆలోచనాత్మకమైన మానవక్రియల విషయంలోనూ వస్తుంది. మొత్తంగా మానవ ప్రవర్తనకే ఆ సందిగ్ధం వర్తిస్తుంది. మనుషుల ప్రవర్తన (అంతిమ పరిశీలనలో) వారి వర్గస్థితి చేత నిర్ణయించబడుతుందని మార్క్సిజం భావిస్తుంది. ఆ అంతిమ ఘడియ ఎప్పటికీ రాదన్న అల్తూజర్ ప్రకటనను పైన చూశాం. అదట్లా ఉంచి యిందులో ఉన్న వేరొక సమస్యను పరిశీలిద్దాం. మనుషుల ప్రవర్తనను వారి వర్గస్థితి, లేక ప్రయోజనాలే ఎందుకు నిర్ణయించాలి? దీని వెనకున్న తర్కమేమిటి? మనుషుల ప్రవర్తన ఆలోచనాత్మకమైనది కాబట్టి, ఆలోచన (చైతన్యం) దాని చోదకశక్తి కాబట్టి, చైతన్యాన్ని భౌతికజీవితం నిర్ణయిస్తుంది కాబట్టి మనుషుల ప్రవర్తన వర్గస్థితిని బట్టి, ప్రయోజనాలను బట్టి ఉంటుందని వివరించవచ్చు. భౌతిక జీవితమంటే వర్గజీవితమేనా అనే ప్రశ్న ఇక్కడ వస్తుంది. దానిని ప్రస్తుతానికి పక్కన పెడదాం. పై వివరణను అంగీకరించినా మనుషుల ప్రవర్తనకు ప్రేరణనిచ్చేది వారి చైతన్యం కాదని, వారి వ్యక్తిత్వమని మనస్తత్వశాస్త్రం

చెపుతుంది. నిజానికి చైతన్యం లేక ఆలోచన అనేది భౌతిక జీవిత పరిస్థితుల ప్రభావం నుండి నేరుగా పుట్టేది కాదు. బాహ్య ప్రభావాలకు, ఆలోచనలకు మనిషి వ్యక్తిత్వం మాధ్యమంగా పనిచేస్తుందని మనస్తత్వశాస్త్రం చెపుతుంది. కర్తగా (subject) మనిషిని పరిశీలించినపుడు మార్క్సిజం మనిషి చైతన్యానికి యిచ్చే స్థానం నిజానికి మనిషి వ్యక్తిత్వానికి చెందుతుందనేది సైకో ఎనాలసిస్ చేసిన ముఖ్యమైన సవరణ. మనం కేవలం మన మెదడుతో ఆలోచించం. మన వ్యక్తిత్వం ద్వారా ఆలోచిస్తాం. మరయితే మనిషి వ్యక్తిత్వం కూడ వర్గ ప్రయోజనాల చేత లేక వర్గస్థితి చేత నిర్ణయించబడుతుందా? అసలు వ్యక్తిత్వం రూపొందే క్రమం ఎట్లాంటిది? అందులో మనిషి లోపల అంతర్లీనంగా ఉండే 'పొటెన్షియల్'కూ బాహ్య ప్రభావాలకూ మధ్య జరిగే ఘర్షణ ఎట్లాంటిది? ఈ ప్రశ్నలు వేసుకోవడం ద్వారా సైకో ఎనాలసిస్‌ను మార్క్సిజాన్ని సమన్వయపరచడానికి ఎరిక్ ఫ్రాం, అడార్నో వంటి ఫ్రాంక్‌ఫర్ట్ స్కూల్ మార్క్సిస్టులు చాలా ప్రయత్నం చేశారు. వీరు కూడ పునాది - ఉపరితలం. పదార్థం- చైతన్యం అనే భౌతికవాద మార్క్సిస్టు వర్గీకరణలను తిరస్కరించి మానవతావాద మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో భాగంగా తమ కృషి చేశారు. ఎరిక్ ఫ్రాం విశ్లేషణ చాలా ఆసక్తికరమైన విషయాలను వెలికి తెచ్చింది. మనుషుల ప్రవర్తన వారి వర్గస్థితిని బట్టి ఉంటుందన్న మార్క్సిస్టు సూత్రాన్ని సైకో ఎనాలసిస్ ప్రాతిపదికన రుజువు చేసే తాపత్రయంలో ఫ్రాం విశ్లేషణ కొన్నిచోట్ల కప్పదాట్లు వేసినట్టు కనిపించినా మార్క్సిస్టు-లెనినిస్టు సంప్రదాయంతో మాత్రమే పరిచయం ఉండి, ఆ సంప్రదాయం ప్రాతిపదికన మనుషుల ప్రవర్తనను ఎట్లా అర్థం చేసుకోవాలో పాలుపోనివారు ఫ్రాం రచనల నుండి చాలా నేర్చుకోగలరు.

అయితే ఉత్పత్తి రంగాన్ని (ఉత్పత్తి వ్యవస్థ రూపంలోనయినా, ఉత్పత్తిదాయకమైన మానవ ఆచరణ రూపంలో నయినా) ప్రాతిపదిక చేసుకొని చేసే విశ్లేషణకు అందకుండ ఉండిపోయే విషయాలు కేవలం సాహిత్య సాంస్కృతిక రంగాలకు సంబంధించినవి కానవసరం లేదు. కొన్ని ప్రధానమైన అణచివేత రూపాలుకూడ ఈ విశ్లేషణలో సమగ్రంగా చోటు చేసుకోక పోవచ్చు. పురుషాధిక్యత, కులం దీనికి ఉదాహరణలు. నిజానికి పితృస్వామ్యం యొక్క ఆర్థిక పార్శ్వానికి సహితం మార్క్స్ విశ్లేషణలో స్థానం లేకపోవడం ఆశ్చర్యం కలిగించే విషయం. శ్రమ విభజనకు మార్క్స్ ఆలోచనలలో చాలా ముఖ్యస్థానం ఉంది. ఆర్థిక చారిత్రక విశ్లేషణల్లోనే కాక, పరాయీకరణ గురించి మార్క్స్ చేసిన ఆలోచనలో కూడ శ్రమ విభజనకు ముఖ్యస్థానం ఉంది. అయినప్పటికీ స్త్రీ పురుష శ్రమ విభజన (చరిత్రలో జరిగిన మొదటి శ్రమ విభజన)కు ఆయన రచనలలో

ఉన్న స్థానం చాలా స్వల్పమైనది. అయితే పురుషాధిక్యతకు స్త్రీ పురుష శ్రమ విభజనే మూలం అనుకునేటట్టయితే మార్క్స్ రచనలలోని ఈ ఖాళీని పూరించి (ఈ ప్రయత్నం ఎంగెల్స్‌తోనే కొంత మొదలయింది) చారిత్రక భౌతికవాద సిద్ధాంతం మౌలిక స్వభావంలో మార్పులేకుండానే పురుషాధిక్యతకు కూడ ఆ చారిత్రక సిద్ధాంతంలో చోటు కల్పించవచ్చు. కాని పితృస్వామ్యానికి స్త్రీ పురుష శ్రమ విభజనే మూలమా? లేక అది ప్రధానంగా ఒక అధికార రూపమా (Form of power)? స్త్రీ చేసే శ్రమతో మొదలుపెట్టి ఆమెకు సంబంధించిన అన్ని విషయాలపైనా మగవాడు సాగించే పెత్తనాన్ని పితృస్వామ్యంగా నిర్వచించేటట్టయితే, శ్రమపైన చేసే పెత్తనాన్ని ఇతర రూపాల పెత్తనానికి పునాదిగా భావించగలిగితేనే అది చారిత్రక భౌతికవాద సిద్ధాంతంలో ఇముడుతుంది. అట్లాగాక సమాంతరంగా ప్రయోగించే అన్నిరకాల అధికారాల సమాహారమే సితృస్వామ్యం అనుకుంటే మార్క్స్ చారిత్రక సిద్ధాంతం (అది భౌతికవాద రూపంలో ఉన్నా, మానవతావాద రూపంలో ఉన్నా) పితృస్వామ్యాన్ని సమగ్రంగా వివరించజాలదు. అప్పుడు ఉత్పత్తివ్యవస్థ తక్కిన అన్ని సామాజిక సంబంధాలను నిర్ణయిస్తుందన్న భౌతికవాద మార్క్సిస్టు సిద్ధాంతం నిజం కాకపోగా, మానవ ఆచరణను ప్రాణంగా వర్గ ఆచరణగా భావించే మానవతావాద మార్క్సిస్టు వివరణ కూడ అసమగ్రమని తేలుతుంది.

కులం సంగతి కూడా అంతే. వర్ణవ్యవస్థ ఆవిర్భావం ఉత్పత్తిరంగంలోని మార్పులతో ముడిపడి ఉందని కోశాంబితో సహా మార్క్సిస్టు చరిత్రకారులు చాలామంది భావిస్తారు. వర్ణం అనేది అంతకుముందే ఉనికిలోకి వచ్చింది కాని అదే ప్రధానమైన సాంఘికవ్యవస్థగా మారినది ఆహార సేకరణ స్థానంలో ఆహార ఉత్పత్తి చేపట్టడం ద్వారా మిగులు సంపద సాధ్యమైన తర్వాతేనంటారు. ఆ తర్వాత వర్ణం కులంగా మారి అసంఖ్యాకమైన కులాలు ఉనికిలోకి వచ్చిన క్రమం కూడా ఉత్పత్తి రంగంతో ముడిపడి ఉంది కాని, ఉత్పత్తి రంగంలో మొదట మార్పులు వచ్చాయనీ దాని ఫలితంగా కులవ్యవస్థలో మార్పులు వచ్చాయనీ భావించడం సరైన వివరణ కాదు. అంతేకాక కులవ్యవస్థలో ఉన్న అసాధారణమైన వివక్షనూ దాని వికృత స్వభావాన్నీ ఆర్థికదోపిడీ ప్రాతిపదికన వివరించడం అసాధ్యం. కులం కేవలం శూద్రుల శ్రమఫలాన్ని బ్రాహ్మణ తదితర అగ్రవర్ణాలు దోచుకునేందుకు ఉపయోగపడిన సాధనం కాదు. అది భౌతిక సంపద నుండి జ్ఞానం దాకా, శ్రమ నుండి వ్యక్తిత్వం దాకా అన్నిటిపైన అన్నిటిలోను వారికి అధికారాన్ని, ఆధిక్యతను ఇచ్చిన వ్యవస్థ. అది ప్రధానంగా ఒక అధికార రూపం. లేక ఆధిక్యతా రూపం. అన్ని దోపిడీ వ్యవస్థలూ ఆధిపత్య వర్గాలకు సంపదపైన

యాజమాన్యంతో పాటు సకల సామాజిక విషయాలపైన అధికారాన్నికూడ ఇస్తాయని మార్క్సిజం నమ్ముతుంది. కాబట్టి దోపిడీ వ్యవస్థలలో ఉండే అధికారం మార్క్సిజానికి తెలియంది కాదు. కాని ఉత్పత్తిరంగంలో ఉండే యాజమాన్య హక్కు ఈ అధికారానికి ప్రాతిపదిక లేక పునాది అని నమ్ముతుంది. మరయితే కులవ్యవస్థలో శ్రమ, సంపద, హెూదా, జ్ఞానం, గుర్తింపు మొదలైన అన్ని విషయాలలోను ఉన్న ఆధిక్యతలకు, అది వ్యక్తమయ్యే సకల రూపాలకు శ్రమపైన, సంపదపైన ఉన్నది పునాది అనీ, మిగిలినది దాని ఫలితమనీ వివరించడం సాధ్యమవుతుందా? 'అంతిమ పరిశీలనలోనే' అనే క్లాజ్ చేర్చినా సాధ్యమవుతుందా? కాదనుకుంటాను.

చరిత్రను, సమాజాన్ని అర్థం చేసుకోవడంలో ఇటువంటి సమస్యలున్నాయి. కేవలం ఉత్పత్తి వ్యవస్థను లేక వర్గ ఆచరణను ప్రాతిపదిక చేసుకుని జరిపే విశ్లేషణ పాక్షిక సత్యాన్ని మాత్రమే తెలుపుతుంది. ఇక వర్తమానాన్ని విమర్శించే కర్తవ్యాన్ని పరిశీలిద్దాం. దీనికి మార్క్సిస్టు ఆలోచనారీతి బాగా ఉపకరిస్తుంది. సమాజంలో అన్యాయం కాకతాళీయంగా ఉండదనీ, వ్యవస్థితమై ఉంటుందనీ, దానిని కాపాడేది కేవలం బలప్రయోగం కాదనీ, సంస్కృతీ నీతి చట్టాలూ మొదలైనవన్నీ అందులో భాగమై ఉంటాయనీ మార్క్సిజం అంటుంది. ఇది విమర్శకు బలమైనసిద్ధాంత పునాదిని కల్పిస్తుంది. అయితే శ్రమదోపిడీ ఇతర రూపాల వ్యవస్థిత అసమానతలకూ అన్యాయాలకూ పునాది అనే అభిప్రాయం ఇక్కడ కూడా పునాది-ఉపరితలాల సమస్యనూ కార్యకారణ సంబంధాల సమస్యనూ తీసుకొస్తుంది. ఈ సమస్య గురించి పైన చెప్పాను కాబట్టి మళ్లీ వివరించవలసిన అవసరం లేదు. అయితే వర్తమాన పరిస్థితులను విమర్శించడంలో వేరొక సమస్య ఉంది. చెడును సులభంగానే విమర్శించగలం కాని వర్తమాన పరిస్థితులలోని మంచిని ఏ విధంగా అర్థం చేసుకోవాలి? ప్రజలలో ఉండే మంచిని కాదు. దాని విషయంలో ఇబ్బందేమీ లేదు. వ్యవస్థలోని మంచిని ఏ విధంగా అర్థం చేసుకోవాలనేది ప్రశ్న. అది చట్టాలు, సంస్కరణలు, అధికారిక సంస్కృతిలోని నైతిక విలువలు తదితర రూపాలలో ఉంటుంది. ఈ మంచి ఎంత ఉంటే అంతమేరకు పీడిత ప్రజలకు వ్యవస్థ లోపల పీడన నుండి రక్షణ లభిస్తుంది. పోరాటాలకు అండ దొరుకుతుంది. కాబట్టి దానిని మార్క్సిస్టులు ఆహ్వానించాలి. కాని వర్తమాన వ్యవస్థలోని మంచికి వ్యవస్థను కాపాడే భావజాలంగా పనిచేసే లక్షణం కూడ ఉందని మార్క్సిజం నమ్ముతుంది. అంటే అర్థం ఆధిపత్య వర్గాలు వ్యవస్థలోని మంచిని ఉన్నదాని కంటే ఎక్కువ చేసి చూపించి వ్యవస్థపట్ల ప్రజామోదం పొందేప్రయత్నం చేస్తారని మాత్రమేకాదు.

భావజాలంగా మంచికి ఉండే పాత్రయిదే అయితే దానిని అర్థం చేసుకోవడంలో తాత్విక సమస్యలు ఏమీ ఉండవు. వ్యవస్థలో మంచి ఎంతవరకు ఉంటే అంతవరకు దానిని సమర్థించి, దానిని అంతకంటే ఎక్కువ చేసి చూపించే ప్రయత్నాన్ని వ్యతిరేకించవచ్చు. ఇక్కడ ఆచరణాత్మకమైన సమస్యలు ఎన్నయినా ఉండవచ్చు కాని తాత్విక సమస్య ఏమీ లేదు. కాని వ్యవస్థలోని మంచికి స్వాభావికంగానే పాలక భావజాలంగా పనిచేసే లక్షణం ఉందని (ఈ వ్యవస్థను తిరస్కరించనవసరం లేదని, సంస్కరించి బాగుచేసుకోవచ్చునని ప్రజలను అది నమ్మింప జేస్తుందని) దానిని వస్తుగతంగా (objective) చూసినప్పుడు వ్యవస్థలో దాని స్థానం, సారాంశంలో దాని పాత్ర యిదేనని నమ్మడం మార్క్సిజం భావజాలం గురించి చేసే విశ్లేషణలో ఒక ముఖ్య అంశం. దానిని ఎక్కువ చేసి చూపించడం ద్వారా అది భావజాలంగా మారదు. భావజాలంగా పనిచేయడం సారాంశంలో దాని స్వాభావిక ధర్మమే. (ప్రజలకు మేలు చేసే లక్షణం దానిలో ఉంటే అది సెకండరీ అంశం మాత్రమే). భావజాలంగా మంచికి ఉండే ఈ పాత్ర వల్లనే పాలకవర్గాలు దానిని సహిస్తారు. ప్రోత్సహిస్తారు. అటువంటప్పుడు వ్యవస్థలోని మంచి వల్ల ప్రజలకు మేలు జరుగుతుందని (జరిగిన మేరకు) దానిని ఆహ్వానించాలా లేక అది ఎంత మేరకు ఉంటే అంత మేరకు వ్యవస్థను కాపాడే భావజాలంగా పనిచేస్తుందని తిరస్కరించాలా? దానిని పెంపొందించి ప్రజలకు మరింత ఊరట కలిగించే కృషిలో మార్క్సిస్టులు భాగం కావాలా లేక అది ఎంత పెరిగితే అంత బలమైన భావజాలంగా మారుతుంది కాబట్టి ఆ కృషిని వ్యవస్థకు ఊడిగం చేసే పని అని ఈసడించుకోవాలా?

మార్క్సిజానికి ఈ సందిగ్ధం స్వాభావికమైనది. వ్యవస్థలోని మంచి ప్రజలకు కొంత ఊరట, కొంత రక్షణ కలిగించడమే కాక ప్రజల పోరాటాలకు కూడ ఎన్నో రకాలుగా ఉపయోగపడుతుంది కాబట్టి ఈ సందిగ్ధం మరీ తీవ్రంగా ఉంటుంది. అది అవసరం, దానిని వాడుకోవాలి. కాని గౌరవించకూడదు. అవసరమైన దానికంటే ఎక్కువగా గౌరవించకూడదని కాదు. అసలే గౌరవించకూడదు. ఎందుకంటే గౌరవించేకొద్దీ భావజాలంగా దాని ప్రభావం పెరుగుతుంది. ప్రజల అవసరాల కోసమైనా, పోరాటాల అవసరాల కోసమైనా వ్యవస్థలో మంచిని పెంపొందించే కృషిలో మార్క్సిస్టులు ఎంతో కొంత పాల్గొనక తప్పదు. పాల్గొంటూనే ఉంటారు. కాని అది పెరిగేకొద్దీ పాలక భావజాలం బలపడుతుంది. కాబట్టి దానిని ఈసడించుకుంటూనే ఉండాలి. సంస్కరణలు, నీతి, ప్రజాస్వామ్యం, పౌరహక్కులు మొదలైన విషయాల పట్ల

మార్క్సిస్టులు ప్రదర్శించే ఎడతెగని సందిగ్ధానికి యిదే మూలం. దీనికి సంతృప్తికరమైన పరిష్కారం లేదు. మార్క్సిజాన్ని ఏ విధంగా అర్థం చేసుకున్నా లేదు. గ్రామ్‌సీ అల్తూజర్‌ల ఆలోచనారీతులు వ్యవస్థలోని చెడుకే కాక అందులోని మంచికి కూడ ప్రజల మంచిని ఎదురొడ్డి పోరాడే అవకాశాన్ని రాజకీయ సాంస్కృతిక రంగాలలో కల్పిస్తాయి. అయితే మన ప్రశ్నకు యిది జవాబుకాదు. వ్యవస్థలోని మంచినీ, దానివల్ల ప్రజలకు లభించే ప్రయోజనాన్నీ, దానిపట్ల ప్రజలలో ఉండే ఆకర్షణనూ ఆహ్వానించాలా, దానిని పెంపొందించాలా లేక అది భావజాలమని తిరస్కరించాలా అనేది మన ప్రశ్న. వ్యవస్థలోని మంచికి ద్వంద్వ స్వభావం ఉంటుందనీ, దానిని గతి తార్కికంగా అర్థం చేసుకోవాలనీ పడికట్టు పదాలు ప్రవచించవచ్చును కాని దాని విషయంలో నియమబద్ధమైన ఆచరణ చేపట్టడానికి పనికి వచ్చే సూత్రీకరణ ఏదీ సాధ్యం కాదు. అప్పటి అవసరాలను బట్టి ఎత్తుగడలు వేయడం మాత్రమే సాధ్యమవుతుంది. కమ్యూనిస్టు రాజకీయాలు, సంస్కరణలు, నీతి, ప్రజాస్వామ్యం, పౌరహక్కులు మొదలైన విషయాలలో అనుసరించే అనిశ్చితమైన ఎత్తుగడల తాత్విక భూమిక ఇదే. ఇది మార్క్సిజానికి ప్రత్యేకమైన సందిగ్ధం కాదు. ఏ రాడికల్ తాత్విక దృక్పథంలోనైనా ఈ సందిగ్ధం ఉండకతప్పదు. ఈ సందిగ్ధాన్ని తప్పించుకోవాలంటే అవి తమ రాడికల్ స్వభావానికి దూరమై సంస్కరణ వాదానికి దగ్గర కావలసి ఉంటుంది. విప్లవ బాటలోనే ఈ సందిగ్ధాన్ని తప్పించుకోవడం మార్క్సిస్టు ఆచరణకు సాధ్యంకాదు గానీ, వ్యవస్థ మీద విమర్శనాస్త్రాలు ఎక్కుపెట్టే విశ్లేషణకు పరిమితమయ్యే మేధావులు ఈ సందిగ్ధం ఉందన్న సందేహం సైతం కలగకుండా వ్యవస్థమీద పదునైన విమర్శ చేయగలరు. ఈ సంకలనంలోని వ్యాసాలు దీనికొక ఉదాహరణ.

ఇంక మూడవ విషయానికి వద్దాం. వర్తమానం మీద పూర్తి అవిశ్వాసం మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో ఎంత ముఖ్యలక్షణమో భవిష్యత్తు మీద (భవిష్యత్తు దిశగా నడిచే వర్తమాన పోరాటాలతో సహా) అచంచల విశ్వాసం కూడ అంతే ముఖ్య లక్షణం. కమ్యూనిజానికి మార్క్స్ 'బ్లూప్రింట్' ఇవ్వలేదని అంటుంటారు. కమ్యూనిజాన్ని ఆయనొక వ్యవస్థగా భావించాడనే కంటే మనిషిసర్వశక్తులూ విముక్తమై స్వేచ్ఛగా అభివృద్ధి చెందే స్థితిగా అర్థం చేసుకున్నాడనడం సబబుగా ఉంటుంది. అటువంటి స్థితికి 'బ్లూప్రింట్' ఇచ్చే ప్రసక్తే ఉండదు. అయితే మనిషిలో అంతర్లీనంగా ఉండే శక్తులన్నీ విముక్తమయితే మనిషికి సాధ్యమయ్యే మంచితోబాటు చెడుకూడ విముక్తమవుతుంది కదా అన్న సందేహం ఆయనకు రాలేదు. దానిని అదుపు చేసే నీతికూడ అదే చారిత్రక క్రమంలో

ఎదుగుతుందని ఆయన భావించాడని కూడ అనలేము. కమ్యూనిజంలో ఒక వస్తుగత నీతి ఉంటుందనీ అది అవసరం అవుతుందనీ ఆయన అనుకోలేదు. ఆయన గొప్ప ఆశావాది. అప్పటి నుండి భవిష్యత్తుపట్ల అచంచల విశ్వాసం కలిగి ఉండడం మార్క్సిస్టుల సామాన్య లక్షణం అయింది. మార్క్స్ చెప్పిన మానవ శక్తుల విముక్తి ఈనాటి కమ్యూనిస్టు పార్టీల తక్షణ కార్యక్రమానికి బాగా దూరంగా ఉంది కానీ, తాము రాజ్యాధికారాన్ని చేజిక్కించుకొని నూతన సమాజాన్ని నిర్మిస్తామన్న విశ్వాసం (మధ్యమధ్యలో తిరోగామి శక్తులవల్ల ఒడిదుడుకులు ఎదురయి నప్పటికీ) ఆ పార్టీల ప్రాపంచిక దృక్పథంలో విడదీయరాని భాగం అయింది. ఇది కేవలం భవిష్యత్తుపట్ల విశ్వాసం కాదు. భవిష్యత్తుకు బాట వేసే ప్రస్తుత ఉద్యమాల పట్ల విశ్వాసం కూడ. ఆ విశ్వాసం ఎంత బలంగా ఉంటే వర్తమాన వ్యవస్థపట్ల అవిశ్వాసం అంత సంపూర్ణంగా ఉండగల్గుతుంది. మార్క్సిస్టు విశ్లేషణలో (ఈ సంకలనంలోని వ్యాసాలలాగ) వర్తమాన పరిస్థితుల పట్ల బలంగా ధ్వనించే విమర్శకు దన్ను భవిష్యత్తుపైన ఉన్న సందేహం లేని విశ్వాసం నుండి లభిస్తుంది. ఆ విమర్శ అందుకే అంత పదునుగా ఉంటుంది.

కానీ నిజానికి మార్క్స్ చారిత్రక సిద్ధాంతం కన్నా, భవిష్యత్తును గురించి ఆయన చేసిన ఊహే ఈ రోజు ఎక్కువగా సందేహాస్పదం అయింది. కార్మికవర్గం తనను తాను శ్రమదోపిడీ నుండి విముక్తి చేసుకోవడం కోసం పెట్టుబడి ఆధిపత్యాన్ని కూలదోసి సమాజం భవితవ్యాన్ని తనచేతిలోకి తీసుకొని సమసమాజానికి పునాది అయిన సమిష్టి ఉత్పత్తి వ్యవస్థను నిర్మిస్తుందని మార్క్స్ నమ్మాడు. ఆచరణలో కమ్యూనిస్టు పార్టీలు కార్మికవర్గం స్థానాన్ని ఆక్రమించుకున్నాయి. అధికారాన్ని చేజిక్కించుకొని సమసమాజ నిర్మాణానికి పూనుకున్నాయి. అవి ప్రజలను కొంతమేరకు సమీకరించినప్పటికీ ఆ ప్రయోగంలో కమ్యూనిస్టు పార్టీల రాజ్యాధికార బలానికే కీలకస్థానం ఉండింది. సమసమాజానికి ఆర్థిక ప్రాతిపదిక అని తాము భావించే సమిష్టి, లేక సహకార ఉత్పత్తి వ్యవస్థను నిర్మించే ప్రయత్నం చేశాయి. కానీ ఆ ప్రయోగం ఒక దశవరకే నిలిచింది. స్థూలంగా చెప్పాలంటే ఆర్థికవ్యవస్థ వెనుకబాటుతనం నుండి బయటపడి సాంకేతికంగా ఆధునిక రూపాన్ని అందుకునేంత వరకే నిలిచింది (అయితే ఈ విషయంలో ఒక దేశానికీ మరొక దేశానికీ చాలా తేడా ఉంది). ఈ ప్రయోగాన్ని సమీక్షించుకుంటే, సమసమాజ నిర్మాణం అధికారబలంతో జరిగేది కాదని అర్థం అవుతుంది. కమ్యూనిస్టులు ప్రభుత్వ అధికారం (అది నూతన రాజ్యాధికారం కానవసరం లేదు) చలాయించడం పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థపైన జరిగే పోరాటానికి ఉపయోగపడ గలదు. ఒక దశలో అది అవసరం కూడ

కావచ్చు. అదయినా ప్రజాస్వామికంగా నెలకొనకపోతే నిలవదు. అది వేరే సంగతి. నూతన సమాజ నిర్మాణం - అందులో భాగంగా సమిష్టి ఉత్పత్తి వ్యవస్థను నెలకొల్పే క్రియ - రాజ్యాధికారం ద్వారా జరగగల పని కాదు. అది పూర్తిగా స్వచ్ఛందంగా, స్వేచ్ఛగా సమాజంలో జరగవలసిన క్రియ. అధికారం ఈ క్రియకు ఎంత దూరం ఉంటే అంత మంచిది. అధికారం ఎక్కడ ఉన్నా అక్కడ స్వేచ్ఛ నిజంగా ఉందా అనేది సందేహాస్పదంగానే ఉంటుంది. పూర్తిగా స్వేచ్ఛగా జరగవలసిన క్రియలకు అధికారం దూరంగా ఉండడం అవసరం. సమసమాజ కాంక్ష సమాజంలో స్వచ్ఛందంగా ఎదిగి నిలదొక్కుకుంటేనే సమసమాజం సాధ్యం అవుతుంది. రాజ్యం అన్ని ప్రసారసాధనాలనూ విద్యావైజ్ఞానిక రంగానలూ తన గుప్పిట్లో పెట్టుకొని ప్రత్యామ్నాయ రాజకీయాలన్నిటినీ నిషేధించి బలవంతంగా నేర్పించే కాంక్ష కాదది.

మరయితే మనుషులు సమసమాజాన్నీ సహకార ఉత్పత్తి వ్యవస్థనూ ఏ పరిస్థితిలో స్వచ్ఛందంగా కోరుకుంటారు? ఎందుకోసం కోరుకుంటారు? అందరికీ సమానత్వం కల్పించే సమిష్టివ్యవస్థ (సోషలిజం లేక కమ్యూనిజం) తప్ప పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థకు వేరే ప్రత్యామ్నాయం ఏదీ లేదనేది సత్యమే కావచ్చు. అది సత్యమైనా ఒక తార్కికసత్యం మాత్రమే. ఆ తార్కిక సత్యం సమాజంలో ఒక బలమైన కాంక్ష రూపం తీసుకుంటుందని నమ్మడానికి ఆధారం ఏముంది? సమసమాజానికి అర్థం సమానత్వాన్ని పొందడం మాత్రమే కాదు, సమానత్వాన్ని ఇవ్వడం కూడ. అంటే సమసమాజం నెలకొనడం వల్ల అందరూ అంతో యింతో కోల్పోవలసి వస్తుంది కూడ. దొంతరులుగా ఉన్న ఈ సమాజంలో కేవలం భూస్వాములు, పెట్టుబడిదారులే కాక, అందరూ ఎంతో కొంత ఆధిపత్యాన్ని, కొంత ప్రివిలేజ్‌ను కోల్పోవలసి వస్తుంది. ఏదీ లేకపోయినా 'అహం' కొంత కోల్పోవలసి వస్తుంది. అందుకు భిన్నంగా, పోరాటాలు ప్రధానంగా 'పొందడం' కోసం చేస్తాము. (అది మన న్యాయమైన హక్కే కావచ్చు). సమసమాజ నిర్మాణాన్ని కార్మికుల పోరాటాల కొనసాగింపుగా చూస్తే ఆ తేడా కనిపించదు. పొందడం కోసం చేసే పోరాటాలు, పంచుకోవడంకోసం చేసే పునర్నిర్మాణం భిన్న స్వభావం గల క్రియలు. మనిషిలో అవి ఆకర్షించే గుణాలు వేరు, కలిగించే అనుభూతులు వేరు, కోరుకునే స్పందన వేరు, వాటికి ఆలంబననిచ్చే విలువలు వేరు. తమను తాము శ్రమ దోపిడీ నుండి విముక్తి చేసుకోవడంకోసం కార్మికులు చేసే పోరాటాల కొనసాగింపుగానే (కార్మిక రాజ్యం ద్వారా) సమసమాజ నిర్మాణం జరుగుతుందన్న మార్క్సు నమ్మకం ఈ తేడాను గుర్తించలేక పోయిందనుకుంటాను.

లెనిన్ కాలం నుండి కమ్యూనిస్టు పార్టీలు ఈ సమస్యను ఒక రూపంలో గుర్తించాయి. తమ మనుగడ కోసం కార్మికులు చేసే పోరాటాలు వారికి కేవలం ట్రేడ్ యూనియన్ (అంటే ఆర్థిక) చైతన్యాన్ని మాత్రమే ఇస్తాయనీ వారిలో రాజకీయ చైతన్యం కమ్యూనిస్టు పార్టీలు ప్రయత్న పూర్వకంగా కల్గించాలనీ సూత్రీకరించారు. అయితే ఇక్కడ రాజకీయ చైతన్యం అంటే ప్రధానంగా ప్రస్తుత వ్యవస్థను తిరస్కరించి కార్మిక రాజ్యాధికారం నెలకొల్పాలనే చైతన్యం, అసలుసమస్య అదికాదు. 'న్యాయమైన వ్యవస్థ' స్థాపన 'న్యాయమైన పోరాటా'ల కొనసాగింపుగా ఒక సరళ క్రమంలో జరిగేది కాదు. దానికి ప్రేరణ ప్రధానంగా ఇంకెక్కడి నుండో రావాలి.

సమసమాజ కాంక్ష మనుషుల చైతన్యంలో ఏ విధంగా స్థిరపడాలి? అది ఎక్కడి నుండి రావాలి? కలిసిమెలిసి బ్రతికే సంస్కృతి, కష్టసుఖాలు పంచుకునే ఆచారం, సమానత్వ విలువ మనుషులలో లేనే లేవని కాదు, మానవ జీవిత ఆచరణలో (ముఖ్యంగా లేమినీ అణచివేతనూ అనుభవించే ప్రజలలో) ఆ సంస్కృతి అన్ని సమాజాలలోనూ కనిపిస్తూనే ఉంటుంది. కానీ ఇప్పటిదాకా అది ఏ నాగరిక సమాజంలోనూ ప్రధాన సంస్కృతిగా లేదు. ఒక మినహాయింపుగా మాత్రమే ఉంది. అది ప్రధాన సంస్కృతి కావాలంటే లేమినుండీ అణచివేత నుండీ పుట్టి ఒక మినహాయింపుగా సమాజం దిగువ పొరల్లో ఉన్నది జీవనకాంక్షగా సమాజంలో నెలకొనాలి. లేమిలోనే కాక కలిమిలోనూ, అణచివేతలోనే కాక స్వేచ్ఛలోనూ, పీడనలోనే కాక పాలనలోనూ మనుషులు సమిష్టి జీవనాన్ని కోరుకోవాలి. అణచివేత నుండి పుట్టి ఒక ఆదర్శంగా ఉన్న జీవన విధానం మనుషుల ప్రగాఢ కాంక్ష కావాలి.

ఇది ఏ విధంగా జరగగలదని వివరంగా చర్చించడానికి ఇది సందర్భం కాదు. కానీ ఈ చర్చను చివరిదాకా తీసుకుపోతే, మనిషి ఎవరు, మానవత ఏమిటి, మనిషికి మనిషిగా నిర్వచించే లక్షణాలేవి అనే ప్రశ్నల దగ్గర ఆగుతుంది.

ఈ ప్రశ్నలకు మార్క్సిజంలో జవాబు ఉందా? మార్క్స్ సమకాలికులు, ఆయనపూర్వీకులు అయిన యూరోపియన్ తత్వవేత్తలలో ఒక అలవాటుండేది. వారిలో చాలామంది మానవతకు ఒక నిర్వచనం ఇవ్వడంతో తమ పరిశోధనలను మొదలుపెట్టేవారు. 'మనిషి సంఘజీవి'. 'మనిషి రాజకీయ ప్రాణి' అంటూ మొదలుపెట్టేవారు. ఈ పద్ధతి పట్ల మార్క్స్‌కు వ్యతిరేకత ఉండేది. మనిషికి, మానవతకు ఒక నిర్వచనం ఇవ్వడంతో మొదలుపెట్టడం భావవాద పద్ధతి అని ఆయన విమర్శించాడు. మనిషి తనశ్రమద్వారా తనను తాను నిర్వచించుకునే క్రమమే చరిత్ర

అనీ, ఆ శ్రమ పరాయీకరణ నుండి (అదే చరిత్ర క్రమంలో) విముక్తి పొందినప్పుడే మనిషి తన నిర్వచనాన్ని పరిపూర్తి చేసుకుంటాడనీ, ఈ క్రమాన్ని విశదీకరించడమే తత్వవేత్తల పని అనీ భావించాడు. ఇది ఆసక్తికరమైన ప్రతిపాదనే కాని మనిషి స్వీయ నిర్వచనానికి ఏవైనా ప్రాథమికమైన పరిధులు, పరిమితులు, నిర్దిష్ట ప్రాతిపదిక ఉన్నాయా లేక అది అనంతమూ అపరిమితమా అనే ప్రశ్న మిగిలిపోతుంది. నిజానికి మానవతకూ మనిషికీ మార్క్స్ యిచ్చినది కూడ ఒక నిర్వచనమేనని భావించవచ్చు. 'మనిషి స్వార్ధగుణం ప్రధానమైన ప్రాణి' అనో, మనిషి సహకార గుణం ప్రధానమైన ప్రాణి అనో అనే బదులు 'ప్రకృతితో సంఘర్షించి సృజనాత్మకంగా శ్రమ చేయడం ద్వారా ప్రకృతిని, తనను మార్చుకునే ప్రాణి' అని మార్క్స్ మనిషిని నిర్వచించాడని భావించవచ్చు. (మనిషికి మార్క్స్ ఇచ్చిన ఈ నిర్వచనమే ఆయన చారిత్రక సిద్ధాంతమనీ దానిని చారిత్రక భౌతికవాదం అనే కంటే ప్రాకృతిక మానవతావాదం అనడం సబబుగా ఉంటుందనీ కోలకోవ్‌స్కీ అంటాడు). ఆ విధంగా అర్థం చేసుకున్నపుడు మనిషి గురించి మార్క్స్ యిచ్చిన నిర్వచనంలోని అసమగ్రత కూడా స్పష్టమవుతుంది. సృజనాత్మకమైన శ్రమ ద్వారా మనిషి తనను తాను మార్చుకునే క్రియకు ఉండే పరిమితులేమిటి? దాని పరిధి ఏమిటి? ఏవీ లేవా? అది అనంతమైన అపరిమితమైన మార్పా? ప్రకృతి మీద మనిషి చేసే పోరాటం పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ రూపం తీసుకున్న తర్వాత మనిషి ఉత్పాదనశక్తి విపరీతంగా పెరిగి మనిషిలోని సర్వశక్తులూ విముక్తం కాగల భౌతిక పరిస్థితి వచ్చిందని మార్క్స్ గుర్తించాడు. అప్పుడిక మనుషులు ఒకరి శ్రమను ఒకరు దోచుకోకుండా తమ ఉమ్మడి ఉత్పాదన వక్తి సృష్టించే సమృద్ధిని ఉమ్మడిగా అనుభవించడం సాధ్యమవుతుంది. అంటే మానవ జీవితంలో చరిత్రానంతరం దశ (కమ్యూనిజం) యిక ప్రారంభం కాగలదు. ఏ చారిత్రక క్రమమైతే మనిషి ఉత్పాదనశక్తిని ఆ స్థితికి తీసుకువచ్చిందో అదే చారిత్రక క్రమం యికపైన సాధ్యమయ్యే కమ్యూనిజానికి కావలసిన సమిష్టి జీవ ఆకాంక్షను, దానిని సాధించే సంకల్పాన్ని (కార్మికవర్గం రూపంలో) ముందుకు తీసుకువచ్చిందని మార్క్స్ నమ్మాడు. అంటే మనిషిలోని సర్వశక్తులనూ విముక్తి చేయగల భౌతిక ఉత్పాదన శక్తిని మానవజాతి సాధించేనాటికి (అదే క్రమంలో) ఆ ఉత్పాదనశక్తిని సమిష్టిగా అనుభవించడానికి అనువైన ఆర్థికవ్యవస్థ పట్ల ఆకాంక్ష, దానిని నెలకొల్పాలనే సంకల్పం సమాజంలో పెరుగుతాయని ఆయన నమ్మాడు. సుందరమైన ఈ చిత్రానికి ఆయన వివరణ ఇవ్వకపోలేదు. కాని అందులో ఆశావాదం ఉన్నంతగా తర్కంలేదు. పెట్టుబడిదారీ వ్యవస్థ ఉత్పాదనశక్తిని విపరీతంగా పెంచినమాట వాస్తవమేకావొచ్చు. ఎవరూ ఎవరినీ దోచుకోకుండ, పీడించకుండ అందరూ సమిష్టి

సమృద్ధిని అనుభవించడానికి కావల్సిన పరిస్థితులు ఉన్నాయనేది సత్యమే కావొచ్చు. అంతమాత్రం చేత మనుషులలో సమిష్టి సహజీవన కాంక్షబలంగా నెలకొనాలని ఏముంది? సమసమాజం బదులు కార్మికులకు కొంత భద్రత కల్పించే కొత్తదోపిడీ వ్యవస్థ రావొచ్చు కదా? ఉత్పాదన శక్తితో పాటు బలప్రయోగశక్తి కూడా చాలా పెరిగింది కాబట్టి భయంకర నిర్బంధంతో కూడినకొత్త దోపిడీ వ్యవస్థ ఎందుకు రాకూడదు?

మానవతను సృజనాత్మక శ్రమతో సమానం చేయడం దగ్గర ఆగిపోకుండా మరింత సమగ్రమైన నిర్వచనం ఇవ్వనిదే ఈ ప్రశ్నలకు సమాధానం దొరకదు. చరిత్ర క్రమంలో మనిషి తనను తాను భౌతికంగాను, నైతికంగాను మార్చుకునే మాట వాస్తవమే. కాని దాని పరిధి, పరిమితి, ప్రాతిపదిక ఏమిటనేది మానవత నిర్వచనంలో భాగం కావాలి. అంతవరకు మార్క్స్ ఆలోచన సమగ్ర స్వరూపం తీసుకోదు. కమ్యూనిజం సాధ్యాసాధ్యాలు అంతవరకు అర్థం కావు. సాధ్యమైతే ఏవిధంగా సాధ్యం కాగలదో అర్థం కాదు.

కాని మార్క్స్ ఆలోచనల్లో మనిషికీ, మానవతకు ఒక నిర్వచనం యిచ్చే తాత్విక మానవతా భావన (philosophical anthropology) లేనే లేదనేది మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో బలంగా ఉన్న అభిప్రాయం. అది లేకపోవడం మార్క్సును భావవాద తత్వవేత్తల నుండి వేరుచేసే ఒక ప్రత్యేకత అనే ప్రశంస కూడ మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో భాగమే. చాలా వైవిధ్యమున్న మార్క్సిస్టు సంప్రదాయంలో ఈ విషయంలో అసాధరణమైన ఏకాభిప్రాయం ఉంది. (అతి కొద్ది మినహాయింపులతో) ప్రధాన మార్క్సిస్టు-లెనినిస్టు స్రవంతి నుండి అల్తూజర్ దాకా, అల్తూజర్ నుండి గ్రామ్‌సీ దాకా, చివరికి మానవతావాద మార్క్సిజమే నిజమైన మార్క్సిజమని బలంగా వాదించే లూసియో కోలెటి దాకా చాలామంది అభిప్రాయం ఇదే. కాని హేతుబద్ధమైన తాత్విక మానవతా వాదనను చేర్చుకోకపోతే మార్క్స్ ఆలోచన పరిపూర్ణం కాదు.

7 నవంబర్ 1997 — కె. బాలగోపాల్
హైదరాబాద్